

105. Ը. Բայց Մարկեղոս յետոյ ընդ Սեպե-
կոյ — Եւսեպիոս Ժողովոյն
Ը. (Սուրբ) Եպիսկոպոսն
Ը. և խռովութիւնն ոչ սակաւ լինելո
ի նոստ:

ՄԵԾ ՍՈՒՐԱՏԻ Ս. ԷԶՄԻԱՆԻ

եի

ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ Ս. ՅԱԿՈՎԵԹԱՆՅ ՎԱՆՔԻ ԶԵՆԱԳՐԵՐԸ

Գերապատիւ Սահակ Եպիսկոպոսի տպած Սոկ-
րատի և Եր. ձեռ. բաղդատութիւնը մեզ միջոց է
տալիս այժմ աւելի որոշ կարծիք յայտնել երկու
ձեռ. մասին, քան այն որ արդէն յայտնել ենք
մեր հրատարակութեան յառաջարկում (էջ ԻԿ)։
Սրբազանը բաղդատել է Սոկրատի միայն Ա. գիրքը
և գտել է 111 տարբերութիւններ՝ բառերի, քերա-
կանական ձևերի, նախադասութիւնների, պակաս և
աւել մասերի. թէև նա գիտակցօրէն չէ նշանակել
«երանուանեց իւր», ... աւելորդ յերր, յօդերու
և նախդիրներու անհաճ կրկնութիւնք ... բայերու
անբերանելիութիւնը և անցեալ ընդունելութեանց ան-
խտիր միմեանց տեղ գործածութիւնք», և, կաւելա-
ցնենք մենք, մի շարք տպագրական սխալների, որ
մենք արդէն նշանակել ենք ուղղելիների մէջ (էջ
829 և ին.) և որ զգրախտաբար Սրբազանի ուշա-
դրութիւնից վրիպել են։ Վատարուած բաղդատու-
թիւնը առանձին հետաքրքրութիւն ունի և ամ-
բողջինը աւելի է ցանկալի կացուցանում. յու-
սանք որ Գեր. Հայրը ներդրութիւն յանձն կառնէ
մնացեալ վեց գրքերի բաղդատութիւնն էլ տալ,
որով մենք թէ Սոկրատի կրկին ձեռագրերի ըն-
թերցուածները կունենանք և թէ այդ առթիւ ևս
միջոց կունենամ մի քանի աչքի ընկնող տպա-
գրական սխալներ ուղղելու, որ սպրտել են ճա-
նապարհորդութիւնների պատճառով քանիցս ընդ-
հատուած տպագրութեան մէջ։

Միայն առաջի գիրքը բաղդատելով, Սահակ
Եպիսկոպոսը երկու կարևոր ելրակացութիւն է ա-
նում ա. «Արկին ձեռագրերը միմեանցից բոլորո-
վին տարբեր օրինակներէ արտագրուած են» և .ք
«Երուսաղէմիք աւելի վատահալի և ընտիր օրի-
նակ է լինելու օրինաց համաձայն ընթերցուածովք»։
Երկու եղբայրացութիւններն էլ որոշ չափով ուղիղ

են. Բայց ոչ վերջնական, մանաւանդ առաջինը։
Սրբազանի տարբեր օրինակները նորից ամենայն
զգուշութեամբ բաղդատեցինք մեր ձեռագրի տպա-
գրի և յոյն բնագրի հետ և հետեւեալ խմբերն ըս-
տացանք։

ա. Եր. ձեռ. անպայման ուղիղ է համեմա-
տած յոյն բնագրի հետ հետեւեալ դէպքերում։
11, ի հասանէր իրն. 12, ա նոցա. գ, որք. գ, միդ.
մե, Աքիւզասայ. 13, ա, Աքիւզասայ. ի, ունէին.
14, ա, ողւով. 15, ժ, քրիստովնէից. մե. 16, ժ.
թէև սխալ է «եպիստոտացիք», պէտք է լինէր
«է (ի) պիստոտացիք». 18, ժ, թէնդինս. 20, և.
թէև «համեմատութիւն» բառը այնքան էլ ուղիղ չէ
երևում. 24, մգ, ձեռնագրութիւնս առնել. 25,
մգ, ընդ Հրէից. մե, որք ի սկզբանէ. իր, Ժողովն
ի բաց ընկեաց քարոզութիւն, ոչ միայն. 26, մգ,
սուրբ լի. 29, և, զստուգութիւն. ժ, Այէսի. 32,
ա, իսկ պարկեշտութիւն կոչէր և զաւրինաւքն ա-
մուսնութեան մերձաւորութիւն. 35, բ, զարդն.
40, բ, լսողացդ լի. 42, բ, զմանգունն. և, ըն-
դաւեալ լինէր. գ, ի համակարգութեանն. 46, գ,
զՔրիստոսին. բ, զտեղին. 47, և, նախագրէ. 49,
բ, իսկ զրեւոսն որք ի ձեռին Քրիստոսի ի խաչին
ցցեցան. 50, ա, մատուցանէր. . . շնորհեալ էր. 56,
գ, Հայոց լի. 57, բ, այս. 58, և, տուեալ ընծայ
իւրեանց թագաւորին մատուցանէին. 59, դ, յաշ-
խարհն Հոռովմայեցիս վաճառականս ... և թէ զոր
ուրեք. և, առանձին առ ի քրիստովնէական աղաթ
կատարել. մե, ի Տիւոն 60, բ, ծանուցանէր. մե,
քահանայութեան. 64, և, զաստուածսն. 65, և,
զամենայն զորս ընդ իւր և Վրացիս կոչէ զպա-
տահմունն զառ ի բժշկութիւն մանգանն և կնոջն.
ժ, Հոռովմայեցոց. 68, և, բարեբերութիւնք. 69,
գ, Մանիքեա. 72, բ, զարժան դադաստան. 75, և,
ի մատնութեանն. 76, և, առ ընթեան. ժ, խոստո-
վան լինէր. 77, դ, չարափառութիւնն. մգ, էու-
թիւնն. 79, ժ, ոմանց. մգ, մերձեալ. 82, ժ,
զնա դէմ յանդիման. 91, մե, ոչ գիտեմ. . . ա-
ռեալ. 92, մգ, գիտաց. 94, բ, քան զոր. 98, ա,
անուանց ձևերը Եր. ձեռ. ուղիղ են. 100, դ, ո-
մամբք. 102, և, Տրիթեոփգա. 103, գ, ի Մովսիսէ.
104, ա, յայնժամ և որոց Սերէոսին ի Վոստանդ-
նուպաւիս եկելոց. գ, ոչ ձեռնարկէ. և, ընկեաց.
105, գ, սուրբ լի։

Աւրեմն 111-ից 64 անգամ բնագրի համա-
ձայն ուղիղ է աւելի քան կէտը։

Մեր ձեռագիրն է ուղիղ դարձեալ յուն. բը-
նագրի համեմատութեամբ. 20, մե, յոյնն է՝ «յըն-
դարձակ հանեալ», թարգմանել է՝ «ընդարձակեալ

1. Թեև ևս մտադիր եմ արդէն ուղղելու այդ սր-
խաւներ մօտիկ տպագայում։

1. Տես նախընթաց համեմատութիւնը եջ

2. Տես համապատասխան ծանօտութիւնը։

Հանեալք. 21, զ, Էերակղիա Թաւկա. 29, ժա, այլ յԱստուծոյ. ժր, Նշանակեալ կրեցին. 30, ա, Պափնութիւնէ. զ, վերաւորիւր ակնն. 33, բ, ի քաղաքացն Սիւրբոսի. 36, ե, Նոր Թէոդոսի. 37, ե, այժմ ածեալ. բ, ի մահուանէ. մե, բերէ մեզ ներումն (տես Սոկր. էջ 929). 41, ե, յոյն բն. «ի վիճակ ընկալաւ զաթոս». 44, զ, միայն պէտք է կարգալ՝ «յասպարիսի նորին քաղաքիս». 54, ժր, որպէս և Մովսէս յանապատին առնէր. 55, զ, զկոչեցեալն. 78, զ. 80, ժ, պատմեցից. 93, ե, հրամայեաց ... տան. 101, զ, Աղամանգայ. զ, յափշտակելով. 103, մե, հակառակ նոցա կամելով.

Աւերմն ընդամենը 21 անգամ, որոնցից միայն մի քանիսն են անպայման ընտիր ընթերցուածներ, մինչդեռ եր. բոլորն էլ լաւ են և գերազանելի. զ. Աստվածելի և երկուսն էլ հնարաւոր են ըստ յոյն բնագրի հետեւեալ գէպքերով. 12, ժր. 24, բ. 42, բ. Այստեղ վերջի մեծ նախադասութիւնը չկայ բնագրում. 44, բ. 50, բ. այս նախադասութիւնն էլ չկայ բն. 53, զ. 58, զ. բնագիրն ունի «սպգակից մանկութիւն». 67, ժգ. 68, զ. բ. 84, ա. 94, զ. 95, ժգ. 104, բ. Աւերմն 14 անգամ.

զ. Տպագրական սխալներ են. չուղղուած՝ 18, ժգ. 66, բ. 72, ժգ և արդէն ուղղուած՝ 36, զ. ժգ. 42, ժա. 64, զ. ժգ. 88, ժա: Աւերմն 9 անգամ.

ե. 2, զ. ժգ. մե. դանտում են այն հատուածի մէջ, որ առեւ իմ «Արշալոյս Արարատեան» թերթից, իսկ սա էլ առեւ է Նրուսաղէմի ձեռագրից. ուրեմն մի երես արտագրութեան մէջ նոյն եր. ձեռ. երեք սխալ են մտել.

Պարզ է որ երկու ձեռագրերի միջի կապը որոշելու համար կարող են հինգ կէտից միայն առաջի երկուսն ինկատի առնուիլ, եթէ մեր ձեռ. բ. կէտում նշանակած տարրերութիւնները չլինէին, կարելի էր պնդել որ նա արտագրուած է եր. ձեռագրից, հակառակը լինել չէ կարող, բայց դրա փոխարէն համարեա հաստատուեալ կարող ենք պնդել որ երկուսն էլ միեւնոյն, կամ յոյրոյն յար եւ նման ձեռագրից են արագրուած. Երաւ. ձեռ. աւելի լաւ, ընտիր գրչի ձեռքով, իսկ մերը անհամեմատ թոյլ գրչից, Այս եզրակացութիւնը մենք անում ենք ի նկատի առնելով տարրերութիւնների յատկութիւնները. նոցա մեծ մասը կայանում է նրանում, որ եր. աւելի աստի ունի, կամ աւելի ուղիղն ասած այնքան բառեր չունի բաց թողած ինչքան մեր ձեռ. մի հանգամանք որ կը բացազորուի մեր ձեռ. գրչի անուշադրութեամբ և ագիտութեամբ. համեմատել օրինակի համար 12, մե. և 13, ա.: Հաս. քիչ են տարրերութեան այնպիսի օրինակներ, երբ նոյն միտքը տարրեր բառերով է ար-

տայայտուած, որով կարելի լինէր ասել թէ ձեռագրերից մէկը կամ միւսը ներկայացուցիչ է մի յայտնի՝ զիտեցեցօրէն փոփոխուած նախատիպի, ինչպէս օրինակի համար այդ տեսնում ենք Փոքր Սեդրատի ձեռագրերի մէջ (տ. յառ. 15). Յայտնի աչքի ընկնող օրինակները, երբ նոյն մտքի համար տարբեր բառեր են գործածուած, այն էլ ամէն անգամ միայն մի մի բառ՝ տքաւ են. 24, ժգ. 35, բ. 37, բ. 41, ե. 42, ի. 44, բ. և 72, բ. որոնցից և ոչ մի օրինակը այնքան նշանաւոր չէ որ հնարաւոր կացուցանէր երկու խմբերի ընդունելութիւնը, եթէ միւս գրքերի բաղդատութիւնն էլ ունենանք գուցէ երևան դան աչքի ընկնող կէտեր, բայց առ այժմ դեռ չունինք այդ, և ձեռագրի մի քանի առեւ կամ պակաս բառերը դեռ ապացոյց չեն՝ թէ նոքա նոյն օրինակից չեն. ի հարկէ մեր ենթադրութեան այն մասը թէ արդեւ, բ. եւ, ձեռ. միմեանցից արտագրուած չեն (յառ. 101.) արդէն անհիմն է դարձել.

Մի նշանաւոր թերութիւն կայ մեր ձեռ. մէջ, որ շատ կարող էր նպաստել ընդհանուր նախատիպը դանկուտ. նրա մէջ մի թերութեամբ է թողնուած՝ էջ 371—372-ի մէջ (տպ. 615—619), որովհետեւ նախատիպի մէջ ուղիղ այդքան պակասում էր և գրիչը այդ իմանալով ազատ թերթ է թողել յետոյ լրացնելու յոյսով և ընդմիջտ այդպէս էլ մնացել. իսկ մենք ստիպուած եղանք բնագրից թարգմանել, Էւտաքքիւր է իմանալ, արդեւ, կայ նոյն թերութիւնը եր. ձեռ. մէջ թէ ոչ, եթէ այդ այդպէս լինէր, կապացուցուէր երկու ձեռ. շատ մօտ կապը, թէ և տոանց այդ էլ, ինչպէս տեսանք, միմեանցից շատ հեռու չեն.

Աւերմն առ այժմ Սահակ Սրբազանի յայտնած կարծիքների մասին կարող ենք ասել. ուղիղ է որ եր. ձեռ. աւելի ընտիր օրինակ է, բայց մեր ձեռագրից տարբեր նախատիպ չունի. Բացի այդ՝ նրա տուած համեմատութիւնից ստորում ենք մի նշանաւոր և հետաքրքիր բան, թէ թարգմանութեան շատ սխալները և թերութիւնները արտագրողներն է և ոչ թարգմանիչը.

Մեարդու Վարդապետ.

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ի Ա Ծ

ԳՐԻԳՈՐ ԽԼԹԹԵՍԻ ՊԵՏԵՐՍԵՆ ՎԵՊԵՆՆԻԹԵՆ.

Արարատ ամառքի ներկայ թուականիս ապրիլ համարում մենք հրատարակեցինք Դրիգոր Խլաթեցու (+1425) անտիպ երկ-